

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра прикладної психології та логопедії

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

_________ Олена СТАРИНСЬКА
«26» _____ листопада _____ 2024р.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка II рівня вищої
освіти, групи М26-СОз
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної програми Спеціальна
освіта
МІТЄВА Ілона Олександрівна
Керівник: к.психол.н., доц. СИЗКО Ганна
Рецензент: канд.псих.н., доцент
СТАРИНСЬКА Олена

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Дослідження питання пізнавального інтересу у загальній психолого-педагогічній літературі.....	7
1.2. Особливості пізнавальних інтересів дітей з порушеннями зору	15
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОГО РІВНЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	31
2.1. Методика дослідження рівня сформованості пізнавального інтересу у старшокласників з порушеннями зору.....	31
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження	38
Висновки до другого розділу	49
РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....	51
3.1. Обґрунтування змісту та методики експериментальної роботи з учнями старших класів на уроках історії.....	51
3.2. Результати формувального експерименту.....	63
Висновки до третього розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасне суспільство висуває високі вимоги до випускників шкіл щодо інтелектуальних здібностей, грамотності та глибоких і міцних знань. Однак успіх у вирішенні завдань навчання і розвитку на уроці багато в чому залежить від інтересу до предмета. Якщо діти отримують задоволення від навчання, процес засвоєння матеріалу проходить легше, знання, вміння та навички стають міцнішими та глибшими. Без підвищення пізнавального інтересу учнів активізувати їхню пізнавальну діяльність не тільки важко, але й практично неможливо. Інтерес - одна з фундаментальних теорем навчання і один з основних психологічних законів. Психологи та педагоги завжди вирішували одну з найважливіших проблем: як мотивувати дітей до навчання, а Д.Б. Ельконин зазначав, що позиція школяра - це не тільки учень, який ходить до школи, слухає вчителя і правильно виконує домашні завдання, а й особистість, яка розвивається сама [39]. Численні дослідження показали, що основним способом формування пізнавальної мотивації є правильна організація навчальної діяльності учнів [39; 72; 83].

Багаторічний досвід роботи в спеціальній школі показує, наскільки важливий розвиток пізнавального інтересу у дітей до навчання у дітей з порушеннями зору. Низький рівень інтересу учнів істотно знижує якість навчання, тому підвищення рівня інтересу учнів до навчання дозволяє вчителю досягти своєї мети – передати учням максимальний об'єм знань. Якщо дитина зацікавлена, вона починає працювати активно, продуктивно, добре запам'ятовує інформацію з минулих уроків, використовує її в отриманні нових знань. Немає потреби долати “опір” учнів, тому процес навчання прискорюється, а якість значно підвищується. Основним завданням системи спеціальної освіти є формування всебічно та гармонійної розвиненої особистості, яка творчо ставиться до свого життя, буде соціалізована, завдяки формуванню ключових компетентностей. А саме: вільне володіння мовою, здатністю спілкування рідною та державними мовами, оперувати математичними поняттями й величинами, характеризуючи історичні об'єкти й

технологічні процеси. Вміти поширювати важливу для суспільства інформацію історичного змісту. Для того, щоб реалізувати ці завдання у навчанні дітей з порушеннями зору, треба створити такий освітній простір, де учень через основну діяльність в умовах зорового обмеження зможе опанувати соціальний досвід, набуті навичок життя та практичної діяльності в суспільстві. А що викликає інтерес у дитини? Викликає та інформація, котра для нього важлива, має велике значення, спеціально спрямована на особистість. Формування стійкого пізнавального інтересу – це потужний й дієвий мотив, який лежить в основі розвитку високого рівня навчально – пізнавальної діяльності, забезпечення індивідуалізації та диференціації учнів з порушеннями зору. Тому, враховуючи вимоги сьогодення до навчання і виховання учнів, я вирішила обрати таку тему і дослідити її в сучасній педагогічній науці та практиці. Тому що пізнавальний інтерес є рушійною силою в якісній еволюції навчання. Є потреба дослідити ефективність його формування у навчально-пізнавальної діяльності під час вивчення окремих предметів. Особливо це стосується предмету «історія». Історія - це сукупність знань про минуле людства. Історія як наука охоплює багато незалежних галузей історичних знань, таких як економічна історія, політична історія, соціальна історія, публічна історія, військова історія, приватна історіографія, національна історія та правова історія.

Водночас зрозуміло, що жодна держава не може існувати, не знаючи своєї історії. Тому вивчення історії, «...найвища цінність людини як особистості та суспільства...» і визнається одним з найважливіших завдань освіти. Це є головним завданням шкільної освіти в Україні [2].

Водночас, найбільшою проблемою для вчителів, викладачів-предметників та інших є проблема зацікавленості учнів. Часто можна спостерігати, що хоча учні відвідують уроки, виконують домашні завдання, відповідають на запитання біля дошки, але роблять це «як би», так би мовити, не відчуваючи і не розуміючи предмету, не сприймаючи поданої інформації. У той же час, головне завдання вчителя в концепції особистісно-орієнтованого

навчання - розвивати в учнів бажання вчитися і відкривати для себе нове, творчо і логічно мислити, робити висновки і користуватися ними. У сучасній педагогіці все це називається «активізацією пізнавальної діяльності учнів» або «розвитком пізнавальних інтересів».

Розвитку пізнавальних інтересів учнів як психолого-педагогічній проблемі присвятили свої дослідження такі педагоги та психологи, як Алексюк А.М., Бабанський Ю.К., Щукіна Г.І. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій з даної тематики, ці дослідження не охоплюють всіх аспектів багатогранної проблеми стимулювання пізнавальної активності студентів. Як свідчить практика, рівень сформованості пізнавальної активності все ще залишається низьким.

Недостатня розробленість теоретичних і прикладних аспектів питання розвитку пізнавальних інтересів учнів з порушеннями зору середніх та старших класів, відсутність науково-методичного підґрунтя сприяли вибору теми магістерської роботи: «Розвиток пізнавальних інтересів учнів з порушеннями зору на уроках історії».

Об'єкт дослідження: освітньо-корекційний процес навчання історії учнів з порушеннями зору.

Предмет дослідження — розвиток пізнавальних інтересів в учнів з порушеннями зору на уроках історії.

Мета дослідження: обґрунтування та перевірка ефективності методики роботи з розвитку пізнавального інтересу в учнів з порушеннями зору на уроках історії.

Відповідно до мети були визначені **завдання дослідження:**

- проаналізувати психолого-педагогічну літератури з проблеми дослідження;
- визначити актуальний рівень розвитку пізнавальних інтересів в учнів з порушеннями зору на уроках історії;
- розробити та впровадити методику роботи з розвитку пізнавального інтересу в учнів з порушеннями зору на уроках історії;

- перевірити ефективність запропонованої методики.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань був використаний комплекс взаємопов'язаних методів, а саме, аналіз, систематизація та узагальнення даних загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; педагогічний експеримент з констатувальною та формувальною частинами для визначення рівнів сформованості пізнавальних інтересів в учнів середніх класів, які мають порушення зору; кількісна та якісна обробка одержаних результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше подано цілісну характеристику особливостей пізнавальних інтересів на уроках історії в учнів з порушеннями зору, визначено педагогічні умови ефективності розвитку цих інтересів; уточнено зміст спеціальної освіти дітей з порушеннями зору на уроках історії.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що основні його положення, висновки можуть бути використані в навчально-виховному процесі удосконалення основних напрямків корекційно-педагогічного впливу, що спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів школярів з порушеннями зору, при складанні методичних посібників, дидактичних матеріалів.

Експериментальна база дослідження. Джерелознавчу базу дослідження складали психолого-педагогічні джерела: монографії, наукові статті, навчальні та методичні посібники, навчально-програмні документи. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі спеціальної школи № 12 в місті Дніпро.

Структура роботи: складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Важливість формування пізнавальних інтересів для розвитку особистості полягає в тому, що пізнавальна діяльність активізує психічні процеси особистості, дає глибоке інтелектуальне задоволення, сприяє емоційному піднесенню, а пізнавальні інтереси починають виступати як важливий мотив діяльності особистості, пізнавальної активності.

Згідно з проаналізованою нами науковою літературою, пізнавальні інтереси дітей зі слабким зором посідають важливе місце в структурі роботи педагогів освітніх закладів для дітей з порушеннями зору, але водночас вони мало вивчені й потребують подальшого дослідження.

Результати теоретичного аналізу також свідчать про те, що пізнавальні інтереси в середньому шкільному віці не завжди є локальними, що пов'язано з відсутністю систематичних знань і досвіду їхнього набуття. Результати дослідження підтверджують, що інтерес характеризується високим ступенем сформованості, поступовим набуттям узагальнених зразків поведінки разом із досвідом пізнавальної діяльності.

Відповідно до другого завдання було проведено діагностику актуального рівня розвитку пізнавального інтересу. Результати засвідчили, що рівень допитливості, уяви, складності та ризикованості в дітей середньої школи з порушеннями зору сформований недостатньо, а в навчальній діяльності переважає зовнішня мотивація. Результати засвідчили, що в дітей є бажання отримати похвалу та гарні оцінки, а не знання для життя. Зміст предмета не становить для учнів особистої цінності.

Після проведення виховно-корекційної роботи було впроваджено методи інтегрованого навчання, проблемно-пошукового та розвивального навчання, пізнавально-історичні ігри, інтерактивні вправи, інтернет-ресурси, навчальні дискусії, методи здивування, цікавості та емоційної стимуляції. Діагностика проводилася повторно. Аналіз результатів формувального експерименту

дозволив зробити такі висновки: рівень допитливості - ядра внутрішньої мотивації - підвищився (71 %), а зовнішньої мотивації - знизився (29 %). У результаті підвищився рівень знань учнів з історії та значно збільшилася кількість учнів, які досягли задовільного рівня успішності. Ми справили позитивний вплив на подальший розвиток логічного та критичного мислення в учнів зі слабким зором. Тепер вони можуть аналізувати та опрацьовувати навчальну інформацію, застосовуючи раніше здобуті знання. Учні стали активніше брати участь у заняттях, ставити вчителю більше запитань, розвивати спонтанність, самостійність мислення, самодисципліну та співпрацю. Розвиток пізнавальних інтересів сприяє становленню творчої особистості, формує важливі компетенції в набутті знань та активне бажання навчатися, сприяє успішній самореалізації особистості в суспільстві та реалізації освітньої концепції безперервної освіти. Школа відіграє важливу роль у набутті навичок і компетенцій, задоволенні пізнавальних потреб та інтересів і подальшому успішному існуванні та адаптації в суспільстві.

Тому пізнавальні інтереси мають вирішальне значення для успішної корекційної роботи з дітьми, що мають порушення зору. Їх розвиток і формування потребують особливої уваги та посиленого педагогічного керівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів – умова розвитку творчої особистості <https://naurok.com.ua/aktivizaciya-piznavalnodiynalnosti-molodshih-shkolyariv-umova-rozvitku-tvorcho-osobi>
2. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів: Автореф. дис. канд. пед. наук. / Бойко Н. О. Х., 1999. 19 с.
3. Богданова І. М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект. Акад. пед. наук України. Одеса, 1999. 146 с.
4. Бочковський В. Розвиток пізнавальних процесів // Початкова школа. – 2005р. – с. 23–24.
5. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання – К., 1997;
6. Бібліотека «Шкільного світу». Мотивація на уроках біології. Київ «Шкільний світ» 2011 р.
7. Букатов В. Педагогічні таїнства дидактичних ігор. К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
8. Вишковський І. Методи пізнавальної діяльності// Психолог. – 2004. – с. 100 — 114.
9. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням : Методичні рекомендації / Укладач О. В. Гаяш. – Ужгород : Інформаційно видавничий центр ЗППО, 2014. – 108 с.
10. Головань Т. Пізнавальний інтерес, як чинник підвищення ефективності процесу навчання // Рідна школа. – 2004. – с. 15-18.
11. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманітаризація загальної середньої освіти: проект концепції: К., 1994. – 36 с.

12. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. К.-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2008. - 24 с.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. – 376 с.
14. Горяна Л. Імітаційно-ігровий підхід до екологічної освіти та виховання: методичні рекомендації. Рідна школа. 2003. № 8. С. 63–66. Гра по-новому, навчання по-іншому. Методичний посібник/ Упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 44 с. 26. Гра// Великий енциклопедичний словник. URL: <http://www.vedu.ru/bigencdic/23093>.
15. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо активізації пізнавальної діяльності учнів під час навчання// Початкова освіта. – 2004. – с. 8–9.
16. Готра Н. Розвиток пізнавальної активності учнів// Рідна школа. – 2008. – с. 45–46.
17. Гудим І. М. Розвиток пізнавальної активності дошкільників з порушеннями зору в процесі формування уявлень про навколишній світ. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць. К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. Випуск 4 (12). – С.265-277.
18. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття): Історія української школи і педагогіки: хрестоматія. [упоряд. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя]. - К.: Знання, КОО, 2003. - С. 641-666.
19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/oftenrequested/state-standards/>
20. Дзятківська Г. Ігрові технології навчання в початковій школі: особливості використання. URL:
21. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13013/1/9Dzyatkivska.pdf>
22. Долбенко Т. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: ігрові технології// Рідна школа. – 2004. – с. 36–39.

23. Долбенко Т. Технологія активізації пізнавальної діяльності підлітків 14-ти років// Рідна школа. – 2004. – с. 741.
24. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до упровадження ідей реформи нової української школи. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. С. 23–27.
25. Дефектологічний словник : навчальний посібник / За редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова – К.: «МП Леся», 2011.–528 с.
26. Допплер Д., Лорман Т., Шарма У. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах. / Дефектологія – № 3– 2009.
27. . Енциклопедія освіти. Акад.пед.наук України; головний редактор В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. 38.
28. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності// Рідна школа. – 2000. – с.37–38.
29. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: [Текст] : Курс лекцій: Для студ. вищих закл. освіти, які навч. за спец. «Педагогіка» / М.М. Заброцький; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
30. Загальна психологія. <https://pidru4niki.com/18860313/psihologiya/diyalnist>
31. Земцова А.И. Каплан А. И. Певзнер М. М. -М. Просвещение, 1967..Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей./ За матеріалами Всеукраїнського фонду «Крок за кроком». Завуч – № 2 – 2008.
32. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19_40.
33. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

34. Засядько І. І. Принципи проектування активної навчально–пізнавальної діяльності учнів. Наукові записки. Випуск 39. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 32 – 37.
35. Ілляшенко Т. Д., Бастуй Н. А., Сак Т. В. Діти із ЗПР та їх навчання. – К., 1997.
36. Ілляшенко Т. Д., Стадненко Н. М. Аномальна дитина у школі. – К., 1995.
37. Карасик А. Активізація пізнавальних процесів// Початкова освіта. – 2002. – с. 6.
38. Кобаль В.І. Дидактичні умови розвитку пізнавальних інтересів учнів // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Київський національний лінгвістичний університет, збірник наукових праць. Випуск 24. — К., 2003. - С. 20-24;
39. Кобаль В.І. Проблеми формування пізнавальних інтересів у навчальній діяльності школярів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Випуск 6. — К., 1998. — С. 56-58;
40. Коберник О., Коберник Г. Активізація навчально–пізнавальної діяльності школярів// Рідна школа. – 1999. – с. 55–60.
41. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально - методичний посібник— Харків: Вид- во « Ранок», 2019.- 304с.
42. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К. : Видавнича група АТОПОЛ», – 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
43. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти.

URL: <https://ru.osvita.ua/>

44. Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988.
45. Коробко С.Л. Нова українська школа: діагностична та корекційно – розвивальна робота з молодшими школярами: навчально – методичний посібник) С.Л. Коробко, О.І. –Київ: Літера ЛТД, 2021.-160с.
46. Костенко Т. М. Навчання дітей із порушеннями зору : навчально-методичний посібник / Т. М. Костенко, І. М. Гудим. — Харків : Вид-во «Ранок»,2019. — 184 с.
47. Костенко Т.М. Пізнавальна активність як показник різнобічного розвитку дітей з порушеннями зору. // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання, 1 (1). 2010. – С. 80-88.
48. Логвіна – Бик Т. А. Педагогічне керування пізнавальної діяльною учнів// Педагогіка і психологія. – 1998. – с. 43–47.
49. Мар’яненко Л.В. Психологічні умови формування пізнавальної активності слабковстигаючих старшокласників. – К., 1992.
50. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности // Вопросы психологии.– 1982.- №4.–С.17.
51. Мірошник С. Пошуково–дослідницькі завдання випереджувального характеру як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів// Диво–слово. – 2002. – с. 58–60.
52. Моргулис И.С., Акимущин В.М. Трудовая реабилитация инвалидов по зрению. /И.С.Моргулис, В.М.Акимущин // К.: Радянська школа, 1983. – 141 с.
53. Моргулис И. С. Организация коррекционно-воспитательного процесса в школе слепых / И.С. Моргулис //– Киев, 1991. -73 с. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.– К. : [б.в.], 2007.– 20 с.

54. Педагогічний словник / ред. кол.: М. Д. Ярмаченко, І. А. Зязюн, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало та ін.; за ред. М. Д. Ярмаченко. К.: Пед. думка, 2001. - 516 с.
55. Пасько О. М. Психологія: схеми, таблиці, коментарі : навч.-наочний посібн. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. 270 с. з іл..5.
56. Пов'якель Н.І., Улькіна Т.В. Ігрові психотехнології в системі підготовки спеціалістів початкової освіти до психологічної роботи з пізнавальними здібностями дітей // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Збірник статей. – Частина 1. – Випуск 3. – К.: Педагогічна преса, 2001. – С. 201– 207;
57. Покутнева С.А. Развитие учебных возможностей слепых и слабовидящих учащихся младших классов. - К.: Институт дефектологии АПН Украины, 1996. – 68 с.
58. Полок Л. Ділова гра як засіб організації пізнавальної діяльності// Директор школи. – 2003. – с. 7–9.
59. Пометун О. Як і чому треба організовувати пізнавальну діяльність учнів на уроці// Завуч. – 2005. – с. 13 (вкладка).
60. Пометун О. Методика навчання історії в школі// О. І. Пометун, Г. О. Фреймах. – К.: Генеза, 2005. – 328с.
61. Прокопенко С. Г. Екологічні ігри як засіб формування екологічної культури молодшого школяра: методичні рекомендації. Ніжин: Вид-во «Міланік», 2008. 27 с.
62. Родненко М. Монтессорі-освіта: актуальність, тенденції та перспективи розвитку. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 10 (64). С. 279–290.

63. Рома О. Ю. Готовність учителів початкової школи до реалізації ігрових методів навчання: зміст та структура в умовах освітніх змін. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 3. №51. P.62–65.
64. Рудик М. Інноваційні технології навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів// *Історія України*. – 2003. – с. 26–29.
65. Седнева В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : методичні рекомендації / В. О. Седнева. – Миколаїв : ОІППО, 2011. – 36 с.
66. Серпутько Г.П., Міщенко Ю.О.. Дидактична літературна гра як засіб розвитку читацьких інтересів молодших школярів зі зниженим зором. *Науково-практичний журнал "Теорія і практика тифлопедагогіки". Інформаційний бюлетень Всеукраїнської громадської організації "Асоціація тифлопедагогів України"*. К. 2013. № 8.
67. Синьова Є.П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору : моногр. / Є.П. Синьова. Київ, 2012. 442 с.
68. Синьова Є. П. Тифлопсихологія : підручник / Є. П. Синьова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.
69. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основи дефектології. Навч. пос. для студентів пед. інститутів. – К. : Вища шк., 1991
70. Синьова Є. П, Федоренко С.В. Тифлопедагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів-К: НПУ імені Драгомановв, 2018.-325 с.
71. Сластухіна М. Як стимулювати пізнавальну діяльність учнів// *Педагогічна Житомирщина*. – 2000. – с. 19.
72. Спільне і відмінне в педагогічних поглядах Г.С.Сковороди та Я.А.Коменського // Г.С.Сковорода – видатний український філософ і просвітител: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

- 29–30 листопада 1994 р., м. Переяслав-Хмельницький / Г.В. Марченко. – Київ, 1994. – С. 44-46.
73. Терлецька Л. П. Формування навчально-пізнавальної активності учнів в контексті реалізації мети і завдань української освіти. Збірник: Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 9, 2014. - 130 с.
74. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Богданова Т. Г., Корнілова Т. В. Діагностика пізнавальної сфери дитини / Т. Г. Богданова, Т. В. Корнілова М.: Ропедагенство, 1994. – С. 52-58.
75. Фіцула М.М. Педагогіка. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
76. .Фесенко О., Шинкаренко В. Формування особистісного компонента професійної компетентності вчителя початкової школи в контексті нової української школи. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2020. № 1 (68). С. 282-286.
77. Характеристика дидактичних принципів: науковості, систематичності, послідовності, доступності та зв'язку теорії з практикою.
[URL:https://studfile.net/preview](https://studfile.net/preview)
78. Харишин О. Розвиток пізнавальних інтересів учнів, активізація розумової діяльності// Початкова освіта. – 2001. – квітень. – с. 4.
79. Шевцова Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань// Диво–слово. – 2001. – с. 43–75.
80. Шушара Т. Навчально – пізнавальна діяльність учнів: зміст і основні критерії// Рідна школа. – 2002. – с. 17–19.
81. Шушара Т. Активізація пізнавальної діяльності учнів// Рідна школа. – 2003. – с. 11–14.
82. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 560 с.

83. Яструбова В. Оптимізація процесу управління пізнавальною діяльністю школярів// Освіта і управління. – 1998. – №4. – с.62 – 64.